

Оксана **КАРАСЕВИЧ**,

orcid.org/0000-0001-9874-489X

завідувач лабораторії «Відродження нації» Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тучини (Україна, Умань) k.oksana46@ukr.net

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ В 1953 – 1964 рр. У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

Автор публікації шляхом аналізу широкого кола монографій та окремих публікацій в наукових часописах, присвячених тим чи тим аспектам розв'язання перманентно гострої для сільського господарства України радянської доби нестачі в колгоспах кваліфікованих управлінців, фахівців з рослинництва, тваринництва та механізації сільського господарства спробував з'ясувати основні напрями та тенденції сучасної української історіографії щодо адекватного висвітлення цієї проблеми. Показано як певні здобутки у справі підвищення фахової та управлінської компетентності керівних кадрів сільськогосподарського виробництва, так і цілий комплекс питань, що так і не були розв'язані в умовах радянської дійсності.

Ключові слова: керівники колгоспів, фахівці сільського господарства, кадрова політика, урядові документи, ефективність сільгоспвиробництва, соціально-економічні показники.

Оксана **KARASEVYCH**,

Director of Laboratory «The Nation's Revival»

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

(Ukraine, Uman) k.oksana46@ukr.net

THE CADRE SUPPLY OF THE AGRICULTURE OF UKRAINE IN 1953 – 1964 IN THE CONTEMPORARY UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY

The author of the publication, by an analysis of wide range of monographies and separate publications in scientific journals, devoted to the aspects of the permanent sharp lack in the agriculture of Ukraine of the Soviet period, particularly, in the collective farms, of the qualified managers, experts in plant growing, animal growing, and mechanization of agriculture has tried to find out the basic directions and tendencies in the contemporary Ukrainian historiography concerning an adequate illumination of this problem. Certain achievements in the matter of increase of professional and administrative competence of the managerial personnel of agricultural production are shown as, as well as a whole complex of questions which were not solvable in the conditions of the Soviet reality.

Key words: heads of collective farms, experts of agriculture, personnel selection, governmental documents, efficiency of agricultural manufacture, social and economic indexes.

Постановка проблеми. Проблема забезпечення аграрного сектору економіки Української РСР у добу хрущовської «відлиги» кадрами кваліфікованих управлінців та фахівцями сільськогосподарського виробництва: агрономами, зоотехніками, ветеринарами, інженерами-механіками, агрохіміками, – доволі активно висвітлюється сучасними українськими істориками-аграрниками. Її всебічний аналіз дає підстави виділити такі основні складові: сутність та обґрунтованість партійно-урядових рішень щодо забезпечення сільського господарства необхідними кадрами управлінців та фахівців; з'ясування всього комплексу управлінських та організаційно-правових аспектів практичного розв'язання проблеми. Виняткова важливість для сьогодення Української держави добробуту її народу успішне функціонування аграрного комплексу національної економіки ставить перед сучасними українськими дослідниками, насамперед істориками-аграрниками, цілу низку вкрай важливих завдань як теоретичного, так і практичного характеру. Спільним між ними є те, що об'єктивний аналіз форсованих перехідних періодів перебудови та вдосконалення складного виробничо-технологічного і водночас соціально-економічного комплексу агропромислового виробництва всіх аспектів його функціонування дає можливість передбачити і попередити розвиток негативних явищ і навпаки з ініціювання підтримки позитивних тенденцій як у господарському, так і соціальному вимірах життя села.

Аналіз досліджень. В історіографічному плані доцільно виділити декілька публікацій, які найбільш вдало поєднують спільність чинників, що в той чи той спосіб торкаються проблеми дослідження. Необхідно насамперед акцентувати увагу на працях, що можуть слугувати основою для подальших наукових розробок. Передовсім це праці І. Романюка (Романюк, 2005), Ю. Ніколайця (Ніколаєць, 2006), О. Нікілева (Нікілев, 2006), О. Заболотної (Заболотна, 2006), Л. Шевченко (Шевченко, 2008) та інших дослідників.

На окрему увагу заслуговують також змістовні, ґрунтовні і добре виважені щодо плюралізму наведених у них підходів, думок монографії В. Литвина (Литвин, 2004) та В. Михайлюка (Михайлюк, 1992). Якщо перший з них основну увагу приділяє з'ясуванню сутності явищ і процесів, які протікали в сільському господарстві України та українському селі загалом, то В. Михайлюк детально аналізує сам процес історіописання аграрних відносин в Україні вказаного періоду, системно виділяє основні напрями і підходи до їх висвітлення сучасними українськими селянознавцями.

Мета статті. Метою розвідки є проаналізувати висвітлення питання кадрового забезпечення сільського господарства України в 1953 – 1964 рр. у сучасній українській історіографії.

Виклад основного матеріалу. Вельми корисним буде, на нашу думку, почати аналіз проблеми із тих її аспектів, які добре позначені у згаданій вище монографії В. Литвина. Так він, зокрема, вказує на нерівномірний розподіл спеціалістів України під час старту реформаторського курсу Хрущова. Уже на жовтневому (1953) пленумі ЦК Компартії України виявилось, що у сільському господарстві на обліку перебували 72 тис. кваліфікованих фахівців із вищою та середньою освітою, але безпосередньо у колгоспах працювали тільки 5015 із них і 10808 осіб в МТС. Із 15770 голів колгоспів вищу освіту мали тільки 455, а середню спеціальну – 3070 осіб (Литвин, 2004: 139). Дослідник уважно аналізує причини такого розподілу фахівців у галузі, вважаючи основною причиною їхні особисті мотивації. «Звичайно, – зазначає, – спеціалісти не поспішали руйнувати свій налагоджений побут у містах і залишати теплі управлінські посади з дуже пристойною оплатою праці, щоб їхати у розорене десятиліттями сталінської політики село» (Литвин, 2004: 140). Тут учений вказує на головний захід щодо спонукання спеціалістів до роботи на селі. Спеціальною постановою ЦК КПРС і Ради міністрів СРСР у березні 1955 р. було надано організаційний поштовх оновленню керівних кадрів у сільськогосподарському виробництві. Згадуючи кампанії «двадцятип'ятитисячників» ще сталінської епохи, радянські керівники сподівалися насамперед на активізацію молоді. Але цього разу постанова зобов'язувала компартійно-радянські органи влади відібрати на підприємствах і установах 30 тис. кандидатів з числа партійних, радянських і господарських кадрів, інженерно-технічних працівників, робітників і службовців, згідних виїхати на постійну роботу до села. Саме з їх числа оновилися 4107 голів колгоспів України. В народі їх так і прозвали «тридцятитисячниками» (Литвин, 2004: 141).

Освоєння цілинних земель означало для сільського господарства України втрату десятків тисяч фахівців, які були змушені переїхати до Казахстану, Сибіру, Уралу, Поволжя й частково у райони Північного Кавказу. З огляду на це Л. Беренштейн зауважував, що розв'язання соціальних і економічних проблем екстенсивним шляхом відбувалось в умовах скрутного матеріально-технічного становища і кадрового голоду в самому українському селі: «Наприклад, лише у північні райони Казахстану за 1954 – 1961 рр. було направлено на роботу понад 163 тис. громадян УРСР, із них – велика кількість механізаторів» (Беренштейн, 1995: 81–82).

Реформа МТС 1958 р. поглибила кризу спеціалістів в українському селі. Окрім викупу техніки розпущених МТС, колгоспи мали потурбуватися про підготовку кадрів, які мали б на ній працювати та обслуговувати. Це потребувало підготовки відтепер колгоспних механізаторських кадрів за власний кошт. Невдовзі при колгоспах з'явилися механізовані бригади (тракторно-комплексні і тракторно-рільничі), за якими були закріплені чітко визначені площі землі і техніка. Колективне господарство, окрім землі і техніки, закріплювало за ними на певний період виробничі приміщення і різне устаткування, а також – встановлювало контрольні цифри виробництва (збору) певних сільськогосподарських культур. Водночас визначалися кількість продукції та грошова винагорода для всіх членів механізованої бригади. І хоча історія реально-

го функціонування колгоспних механізованих бригад на сьогодні все ще є недостатньо вивченою, все ж це дає змогу сучасним дослідникам оцінити їхню роль на той час, як недостатньо ефективну (Українське село, 1998: 42-43).

Дослідниця історії МТС в Україні у 1950-х рр. Л. Ровчак зазначає, що в той період «багато уваги приділялося створенню загону професійних працівників, що здійснювали технічне обслуговування колгоспів» (Ровчак, 2000: 13). Більше стерпні умови оплати праці фахівців МТС і до, і після реорганізації дослідник ставить на терези із негативними тенденціями у їхньому житті. Зокрема, вона вважає, що недоречними були соціалістичні змагання у бригадах МТС, адже з-за них лише швидше зношувалася техніка, кількісні показники не відповідали якісним, а самі змагання негативно позначалися на здоров'ї механізаторів (надто – жінок). Тяжкими були також житлово-побутові умови робітників емігрантів. Більшість механізаторів мешкали у приміщеннях, де не було необхідних умов для відпочинку і поновлення життєвих сил (Ровчак, 2000: 14). Зрештою, важкі умови праці, низька заробітна плата, порушення принципів матеріальної зацікавленості і госпрозрахунку у господарствах перешкоджали, на думку Л. Ровчак, створенню високопрофесійних кадрів механізаторів МТС та спеціалістів галузі (Ровчак, 2000: 15).

Певний позитивний резонанс сучасні дослідники вбачають в організації в зимовий період дво- або трирічних агрономічних та зоотехнічних курсів для колгоспного селянства України, на яких щорічній мільйонній аудиторії читали лекції з агрономії, зоотехніки, ветеринарії, презентували нові досягнення науки і техніки. Однак загалом дослідники відзначають, що такі курси, «відігравши певну роль у підготовці кадрів масової кваліфікації для сільського господарства, все ж не сприяли широкій пропаганді сільськогосподарських знань, досягнень науки та кращого досвіду господарювання» (Українське село, 1998: 47). Так, Л. Беренштейн та інші дослідники виділяють декілька причин їхньої низької ефективності:

- 1) спеціалісти, які вели заняття, дуже часто самі ще не були компетентні у комплексі сільськогосподарських знань і не володіли методикою викладання;
- 2) навчальні плани курсів були розраховані на людей з відносно низьким рівнем освіти, а на курси потрапляли і більш освічені верстви;
- 3) курси фактично не підкріплювалися практичними заняттями.

Від колгоспів на адресу Мінсільгоспу надходили петиції з тезами про неефективність зоотехнічних і агротехнічних курсів, і на противагу їм на місцях стали виникати школи, а також т.зв. «народні інститути» з обміну передового досвіду. Вони створювали свої програми, які давали подекуди непогані знання з питань агротехніки, тваринництва, механізації та електрифікації сільського господарства. Головне, що вони спиралися на демонстрацію практичних навичок. Зрештою, це привезло до того, що у 1960 р. Мінсільгосп України ухвалило рішення про перебудову роботи агрозоотехнічних курсів за зразком «шкіл передового досвіду». У 1960-ті рр. Україна вступала вже спираючись на підготовку кадрів через науково-практичні конференції, присвячені досягненням сільськогосподарської науки (Українське село, 1998: 48).

Формування кадрів сільськогосподарського виробництва стало в повоєнні роки об'єктом підвищеної уваги з боку радянського керівництва. Важливий напрям формування кадрів сільськогосподарського виробництва в Україні був пов'язаний із проведенням в хрущовський період шкільної реформи.

Сучасна дослідниця О. Заболотна звертає увагу на те, що проблема кадрового забезпечення сільського господарства була, на її думку, нерозривно пов'язана зі зміцненням матеріально-технічної бази українського села. На її думку, завдяки цьому створювались всі передумови для перетворення аграрного виробництва на передовий сектор економіки значною мірою саме завдяки людському фактору. До того ж технічний прогрес сприяв збільшенню кількості інженерів й техніків у селі, які становили нову соціально-професійну групу «сільськогосподарських технократів» (Заболотна, 2006: 367). Особливо наголошується автором на тому, що чисельність нових професій і спеціальностей в агропромисловому комплексі на початку 1960-х рр. перевищувала цифру 100, серед яких були й землеробські. Позитивним фактором реформи можна було вважати широке залучення до сільськогосподарського виробництва випускників професійних навчальних закладів освіти які значною мірою «насихували галузь» (Заболотна, 2006: 367).

Однак при цьому залучення до роботи в колективних і радянських господарствах висококваліфікованих працівників відбувалось все ж надто повільними темпами, незважаючи на широку агітаційну роботу з боку керівних органів. Така тенденція, у результаті, продовжувала відтік професійних кадрів з українського села і багато в чому перекреслила спроби більш ефективно використовувати матеріально-технічну базу сільгоспвиробництва. Проте в цілому О. Заболотна вважає, що хоч кадрова проблема в селі була розв'язана не повністю, але напругу в забезпеченні нагальної професійно-кваліфікаційної структури вдалось зняти (Заболотна, 2006: 368).

О. Нікілев у контексті аналізу аграрної політики України в період хрущовської доби також важливе місце відводить формуванню інтелектуальної верстви працівників сільськогосподарського виробництва. Він акцентує увагу на тому, що питання кадрового забезпечення колгоспів відбувалося у складних умовах, оскільки розподіл професій і потреби виробництва в селі відбувався за участі загальнодержавних структур. Можливості регіонів впливати на збільшення числа місцевих фахівців відповідно до своїх потреб могли обмежуватись союзними органами. Негативним, на думку дослідника, був той факт, що вдосконалення мережі сільськогосподарських вищих навчальних закладів передбачало їхню часткову ліквідацію, натомість не відбувалося насичення нею там, де це було необхідно (Нікілев, 2006: 178). Негативну роль відіграло і те, що сільгоспінститути неодноразово передавалися і закріплювались від одного до іншого державного відомства. Так, у 1950-х рр. сільськогосподарські заклади вищої освіти почергово закріплювались за міністерствами вищої освіти, культури й насамкінець сільського господарства (Нікілев, 2006: 176). Оцінюючи кадрову політику в її загальних рисах, О. Нікілев підкреслює, що «питання кадрового виробництва республіки залишались віддаленими від конкретних потреб», тому що вона «продовжувала перебувати в компетенції загальнодержавних структур, які на свій розсуд визначали потреби у фахівцях тих чи інших спеціальностей» (Нікілев, 2006: 176-177).

Подальше перебування ЗВО у загальнодержавному підпорядкуванні було позначене наближенням окремих з них до сільськогосподарського виробництва. Пропозиції переміщення вишів у сільську місцевість ґрунтувались на необхідності мати власні навчальні господарства. Загалом, на думку О. Нікілевої, одним із прорахунків влади в аграрній реформі впродовж першої половини 1950-х – першої половини 1960-х рр. стало «непослідовне і суперечливе» підвищення освітнього рівня «керівних і технологічних ланок» для потреб села, в контексті політики вищих партійних структур (Нікілев, 2006: 179).

Значна увага з боку держави приділялась у сільській місцевості і середній школі. Дослідниця Я. Федоренко підкреслює, що саме вона була основною ланкою освіти, а тому й зазнала низки реформ. Особливо акцентувалося на підвищенні ролі «суспільно корисної праці» й ідеологічного виховання загалом (Федоренко, 2008: 187).

Серед негативних моментів реформування середньої освіти в сільській місцевості автор виділяє низькі темпи шкільного будівництва і нестачу відповідних капіталовкладень для цього. Нестабільне й часткове фінансування будівництва сільських закладів освіти з боку влади зумовлювало пошук нових джерел фінансування, якими в подальшому все більше ставали колгоспи. За рахунок цільових кредитів, дотацій зі спеціальних фондів, а також власних коштів їм вдалося помітно розширити мережу загальноосвітніх закладів. Так, на початку 1958/1959 навчального року зусиллями колгоспів і місцевих органів в Україні будувались близько 1,5 тис шкіл, розрахованих на 328 тис. учнівських місць. Крім того, створення в селах нових шкільних приміщень давала можливість організувати на їх базі курс «всеобучу» механізаторів і тваринників, що мало позитивне значення для професійного зростання молоді в майбутньому (Федоренко, 2008: 187).

Слід відзначити також внесок у вивченні проблеми розвитку середньої освіти в українському селі І. Романюка (Романюк, 2005). Він переконує, що процес реформування сільської освіти в цей період був позначений одночасно позитивними й негативними моментами. Потреба у фахівцях сільгоспвиробництва зумовлювала розвиток середньої і професійної освіти серед сільського населення, хоча й повільними темпами. Так, автор критикує політику розміщення сільських шкіл, яка хоч і мала характер «раціоналізації», а по суті, призводила до необґрунтова-

ної ліквідації окремих шкіл (Романюк, 2005: 76). Вчений показує також інші проблеми сільської школи, серед яких виділяються: поганий стан матеріальної-технічної бази, перспектива існування малокомплектних шкіл, кадровий дефіцит спеціалістів, перехід на нові часто недосконалі форми організації навчання, виховання тощо (Романюк, 2005: 76–77). У загальному висновку І. Романюк наголошує також на необхідності поліпшення фінансування мережі освітніх закладів: «поставлені перед нею завдання не підкріплювалися капіталовкладеннями...» (Романюк, 2005: 77).

Значно доповнюють наукові розробки зазначеної проблематики історіографічні дослідження останніх років. Так, Р. Близнюк у своїй ґрунтовній праці проводить історіографічний аналіз радянської і сучасної української історичної літератури присвяченої питанням освіти в добу хрущовської «відлиги», наголошуючи на якісних змінах і поглядах на перебіг тогочасних процесів очима сучасників. Вона справедливо зауважує, що «формування професійно-виробничої структури працівників села» постало в тому числі, як «потреба актуалізації багатьох проблем аграрної історії», які донедавна залишались ідеологічно завуальованими (Близнюк, 2013: 146). Кадровий відбір спеціалістів для аграрного виробництва часто мав «класовий» характер, оскільки до уваги брались «політичні, а не освітні якості людини» (Близнюк, 2013: 146). Така політика засвідчувалась зокрема на прикладі державного замовлення для студентів.

Суттєво доповнює історіографічну картину й А. Чумак, який пропонує не відкидати радянську наукову історичну спадщину, а чітко розмежовувати партійно-ідеологічну й конкретно-фактичну складові проблеми. Незважаючи на політичний підтекст історичних публікацій «хрущовського» періоду, дослідникам вдалось суттєво наповнити базу історичних знань на основі конкретних прикладів. При цьому впадає в очі й уникання радянськими істориками висвітлення проблем кадрового забезпечення сільського господарства окремих регіонів, як наприклад, Західної України (Чумак, 2009: 90).

Період незалежності, як зазначає А. Чумак, дав змогу «значно розширити і змінити історіографічні уявлення» з питань кадрового забезпечення українського села (Чумак, 2012: 47). Вивчення сучасної наукової літератури засвідчує, що в останні роки вчені зосереджують увагу на прорахунках освітньої реформи в середній і вищій школі, необґрунтованих законодавчих документах і процесах соціально-професійної адаптації.

Як позитивне явище, котре сприяло поліпшенню матеріального становища колгоспного селянства і насамперед найбільш професійно кваліфікованої його частини, сучасні історики виділяють запровадження нового статуту сільськогосподарської артілі. Спільна Постанова ЦК КПРС і Ради міністрів СРСР «Про Статут сільськогосподарської артілі і дальший розвиток ініціативи колгоспників в організації колгоспного виробництва і управління справами артілі» від 6 березня 1956 р. визнавала, що Примірний статут, ухвалений ще 1935 р. II Всесоюзним з'їздом колгоспників, дуже застарів. Згідно з новими статутними правилами, колгоспне селянство отримало право встановлювати розміри присадибних ділянок з урахуванням трудової участі працездатних членів колгоспної сім'ї у громадському господарстві, визначати кількість худоб для особистого користування, обов'язковий мінімум трудовнів тощо. Після реєстрації у райвиконкомі такі статuti ставали «основними законами» діяльності колгоспу (Литвин, 2004:143). Безумовно, вищеописаний підхід створював можливість більш прагматичної мотивації селянства до праці і, зрештою, стимулював справедливий, а не зрівняльний підхід заохочень за саму працю у колгоспі. Однак І. Романюк не поділяє такої схвальної оцінки введення нового Статуту і стверджує, що Примірний статут 1935 р. був «основним законом колгоспного життя» аж до 1969 р. (Романюк, 2005: 24).

Дослідник Л. Беренштейн дотримується думки, що поліпшення соціально-трудового законодавства для селянства було одним із найбільш помітних досягнень аграрної політики Хрущова. Серед них, зокрема, були розв'язання питання паспортного контролю і введення пенсійного забезпечення для селян (Беренштейн, 1995: 80).

Дослідниця соціальної політики «хрущовської доби» Л. Ковпак стверджує, що «кроки Хрущова в соціальній політиці були рішучими, хоча і не безпомилковими» (Ковпак, 1995: 87). Так, цікавим були його задуми щодо пенсійного забезпечення різних соціальних груп в українсько-

му селі. Згідно із пенсійною реформою (із 1 жовтня 1956 р.), стало значно впорядкованишим загальне пенсійне законодавство, яке до цього налічувало майже 600 нормативно-правових актів про нарахування та виплату пенсій (цікаво, що «хрущовське» пенсійне законодавство використовувалося аж розпаду СРСР). Колгоспне селянство нарешті отримало право на пенсії та їхнє підвищення, залежно від стажу і заробітної платні (Ковпак, 1995: 88–89). І хоча пенсії колгоспників були порівняно невисокими, вже тоді почала побутовати думка, що на них можна прожити.

О. Тевікова висвітлює матеріально-побутові умови життя українських селян за хрущовської доби, аналізуючи рівень життя та побутові умови, розмір заробітної платні й матеріальні можливості, доступ до освіти і пріоритети у виборі професії, працевлаштування та умови праці, можливості кар'єрного просування та інші показники. Дослідниця наголошує на справді стрімкій депопуляції українського села упродовж другої половини 1950-х рр., передовсім через посилення урбанізаційних процесів, спричинених прагненням чималої частини селян поліпшити умови свого життя у місті. Прагненням, що, однак, спиралось на ілюзії, адже лише квартирне питання вартувало багатьох поневірянь. У 1955 р. середня площа житла на одну людину в українських містах становила 6 м² при гігієнічній нормі 10 м² (Тевікова, 2009: 245–246).

Звертає увагу О. Тевікова і на незадовільний стан більшості приміщень сільських шкіл України, які нерідко розміщувалися у стареньких хатинках. Такі школи часто погано освітлювалися, загалом характеризувалися непридатними умовами для навчання та гігієни вихованців, можливостей харчувати дітей тощо. Ставлячи освіту на другий щабель в ієрархії належного забезпечення людини (після житла), авторка слушно вказує на складність для тогочасної сільської молоді отримати освіту (Тевікова, 2009: 248).

У роботі О. Тевікової зауважено також на окремих заходах «хрущовського періоду», які значно полегшили матеріально-побутові умови українських селян (як-то відміна натуральних податків молоком, м'ясом, яйцями, відміна податку на бездітність, відміна підписки на державні облігації) (Тевікова, 2009: 249). Утім передчасними видаються висновки дослідниці про такі вже безперешкодні переїзди селян до міст і помітне зростання соціальної захищеності українського селянства (Тевікова, 2009: 250). Лише паспортизація коштувала селянству чималих нервів і грошей. Так, І. Романюк підкреслив той факт, що, починаючи з 1930-х рр., безпаспортність селян фактично означала їх примус фактично безоплатно працювати на користь держави. Така ситуація перетворювана їх на новітніх кріпаків без права на професійне самовизначення (Романюк, 2005: 28–34). Так, дослідниця О. Янковська наводить достатньо колоритний опис того, як за хабарі селяни видобували собі у працівників НКВС паспорти і лише після цього мали можливість фактично втекти із села на проживання до міста (Янковська, 2010: 339).

Зрештою, О. Янковська, узагальнюючи соціальну політику радянської влади від часів пізнього сталінізму до розпаду СРСР, слушно зауважує, що «вся система влади була налаштована для пригальмовування поліпшення матеріального становища основних верств населення списуючи це на об'єктивні труднощі, прорахунки тощо, оскільки держава (вірніше, її керівники та партійно-господарська верхівка) не мала зацікавленості у швидкому підвищенні добробуту трудівників, позаяк це зменшувало як прибутки держави, так і можливості влади маніпулювати народом. (Янковська, 2010: 348).

Одним із найважливіших чинників професійного зростання людини, як фахівця, поза будь-якими сумнівами, є заробітна платня. Оскільки до початку 1950-х рр. колгоспники фактично не отримували за свою працю грошової чи навіть будь-якої іншої винагороди, – рішення вересневого пленуму 1953 р. ЦК КПРС стали просто таки «революційними» для колгоспного селянства. А дослідниця І. Лубко вважає, що «введення більш справедливої та достатньо чітко організованої системи оплати праці позитивно позначилось на підвищенні продуктивності праці та збільшенні бюджетів селянських сімей» (Лубко, 2002: 14). Утім, і вона як і багато інших дослідників не схильна перебільшувати значення зарплатного заохочення українського селянства, адже порівняно із промисловістю рівень зарплат на селі залишався досить мізерним.

Зрештою, сама І. Лубко вважає, що у ситуації з українським селом «хрущовської» доби економічні заходи значно випередили соціальні. Як доказ цього вона вказує на те, що селянин, як

виробник сільгосппродукції, зустрівшись із труднощами ведення присадибного господарства й отримавши стабільне джерело грошових надходжень із колгоспу, не лише зменшив виробництво продуктів харчування, але й сам почав їх купувати (Лубко, 2002: 14).

Не зовсім гуманістичними з погляду навіть соціалістичних принципів виглядали в такому разі і заходи боротьби з особистими підсобними господарствами (ОПГ) в добу Хрущова. Сам Микита Сергійович в умовах зростання ваги колгоспно-радгоспної системи вважав існування ОПГ нонсенсом. Він та його однодумці мало звертали увагу на те, що український селянин традиційно звик працювати на своїй землі, на те, що в обставинах низької оплати праці в колгоспах, ОПГ нерідко були основним джерелом поправлення власного добробуту селянської сім'ї. Зрештою, відкидалося і те, що людина, яка працює на своїй землі, більше зацікавлена у фаховому самовдосконаленні, отримує від праці та її результатів особисте моральне задоволення (Лубко, 2002: 14–15).

І. Лубко все ж уважає, що відміна обов'язкових поставок і натуроплати за роботу МТС, впровадження грошової оплати праці, розрахунків собівартості продукції та рентабельності виробництва дали змогу суттєво зміцнити матеріально-технічну базу сільського господарства України, створити в колгоспах фонди матеріального стимулювання та соціального забезпечення селян (Лубко, 2002: 15). Хоча висновок дослідниці про те, що успіхи, які мали місце у сільському господарстві України у другій половині 1950-х – першій половині 1960-х рр., поставили селянство в один ряд з іншими соціальними групами радянського суспільства (Лубко, 2002: 15–16), є достатньо дискусійним.

Висновки. Комплексний аналіз праць сучасних дослідників присвячених формуванню кадрів сільськогосподарського виробництва України у 1953 – 1964 рр. дає підстави зробити висновок, що сьогодні в українській історіографії відбувається суттєва трансформація бачення цієї проблеми. Очевидною є науково критична ревізія положень радянського суспільствознавства, яке наголошувало на позитивній ролі комуністичної партії у створенні умов і підготовці фахівців для сільського господарства країни, натомість мало звертаючи увагу на подолання конкретних практичних проблем культурного та соціально-економічного життя українського селянства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- Беренштейн, 1995 – Беренштейн Л. Аграрні проблеми у діяльності М. С. Хрущова // М. С. Хрущов і Україна. Матеріали наукового семінару 14 квітня 1994 р., присвяченого 100-річчю від дня народження М.С. Хрущова. К., Інститут історії України НАН України, 1995. С. 79–87.
- Близнюк, 2013 – Близнюк Р. Розвиток вищої аграрної освіти України в період хрущовської «відлиги»: аналіз сучасної вітчизняної історіографії // Гілея. 2013. Вип. 74. С. 145–147.
- Заболотна, 2006 – Заболотна О. Проблема кадрового забезпечення сільського господарства у зв'язку зі зміцненням матеріально-технічної бази села (60-ті роки ХХ століття) // Український селянин. 2006. Вип. 10. С. 366–368.
- Ковпак, 1995 – Ковпак Л. Соціальна політика М. С. Хрущова // М. С. Хрущов і Україна. Матеріали наукового семінару 14 квітня 1994 р., присвяченого 100-річчю від дня народження М. С. Хрущова. К., Інститут історії України НАН України, 1995. С. 87–92.
- Литвин, 2004 – Литвин В. Україна у першому повоєнному десятилітті (1946 – 1955). К., 2004. 240 с.
- Лубко, 2002 – Лубко І. Спроби аграрних перетворень М. Хрущова та їх вплив на українське село (1953 – 1964 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2002. 19 с.
- Михайлюк, 1992 – Михайлюк В. Історіографія розвитку аграрних відносин в Україні (70-ті – початок 90-х рр.). К., 1992. 181 с.
- Ніколаєць, 2006 – Ніколаєць Ю. Підготовка кадрів для народного господарства в роки хрущовської «відлиги» у висвітленні вітчизняних дослідників // Український селянин. 2006. Вип. 10. С. 80–84.
- Нікілев, 2006 – Нікілев О. Вища сільськогосподарська школа України в контексті аграрної політики держав середини 1950-х – середини 1960-х рр. // Український селянин. 2006. Вип. 10. С. 176–180.
- Ровчак, 2000 – Ровчак Л. Машинно-тракторні станції в Україні (50-ті рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2000. 19 с.
- Романюк, 2005 – Романюк І. Проблеми сільської школи України в кінці 50 – середині 60 років ХХ століття // Український селянин. 2005. Вип. 9. С. 76–77.

Романюк, 2005 – Романюк І. Українське село в 50-ті – першій половині 60-х рр. XX століття. Вінниця, 2005. 256 с.

Тевікова, 2009 – Тевікова О. Матеріально-побутові умови життя українців у контексті дослідження повсякденності (1953 – 1964 рр.) // Український історичний збірник. К., 2009. Вип. 12. С. 244–252.

Українське село у 20 – 90 роках XX століття (короткий історико-економічний нарис) / За ред. професорів Л.Ю. Беренштейна, Г.П. Мигрина, П.П. Панченка [Ін-т історії України НАН України]. К., 1998. 140 с.

Федоренко, 2008 – Федоренко Я. Розвиток і основні проблеми освіти у сільській місцевості в період хрущовської «відлиги» // Український селянин. 2008. Вип. 11. С. 186–188.

Чумак, 2009 – Чумак А. І. Дослідження матеріально-технічного і кадрового забезпечення українського села «хрущовської доби» в оцінці сучасної української історіографії // Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки. 2012. № 22(235). С. 47–56.

Чумак, 2009 – Чумак А. І. Становлення історичних знань про матеріально-технічне і кадрове забезпечення українського села у 1953 – 1964 рр. (на матеріалах «Українського історичного журналу») // Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки. 2009. № 160–161. С. 86–91.

Шевченко, 2008 – Шевченко Л. Рівень та якість життя сільського населення України в роки хрущовської «відлиги»: історіографія проблеми // Український селянин. 2008. Вип. 11. С. 102–106.

Янковська, 2010 – Янковська О. Соціальна політика держави очима робітників і селян // Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.) У 2-х книгах, 3-х частинах. Кн. 1, ч. 1–2 / Відп. ред. В. М. Даниленко. К., Інститут історії України НАН України, 2010. С. 293–351.

REFERENCES

Berenshtein. 1995 – Berenshtein L. Ahrarni problemy u diialnosti M. S. Khrushchova [Agrarian problems in the activities of MS Khrushchev]. M. S. Khrushchov i Ukraina. Materialy naukovo seminaru 14 kvitnia 1994 r., prysviachenoho 100-richchiu vid dnia narodzhennia M.S. Khrushchova. K. Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 1995. S. 79–87. [in Ukrainian]

Blyzniuk, 2013 – Blyzniuk R. Rozvytok vyshchoi aharnoi osvity Ukrainy v period khrushchovskoi «vidlyhy»: analiz suchasnoi vitchyznianoï istoriohrafii [The development of higher agricultural education in Ukraine during Khrushchev's «thaw»: an analysis of contemporary national historiography] // Hileia. 2013. Vyp. 74. S. 145–147. [in Ukrainian]

Zabolotna, 2006 – Zabolotna O. Problema kadrovoho zabezpechennia silskoho hospodarstva u zviazku zi zmitsnenniam materialno-tekhnichnoi bazy sela (60-ti roky XX stolittia) [The problem of personnel provision of agriculture in connection with the strengthening of the material and technical base of the village (60 years of the twentieth century)]. Ukrainyski selianyn. 2006. Vyp. 10. S. 366–368. [in Ukrainian]

Kovpak, 1995 – Kovpak L. Sotsialna polityka M.S. Khrushchova [Social policy of MS Khrushchev]. M.S. Khrushchov i Ukraina. Materialy naukovo seminaru 14 kvitnia 1994 r., prysviachenoho 100-richchiu vid dnia narodzhennia M.S. Khrushchova. K., Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 1995. S. 87–92. [in Ukrainian]

Lytvyn, 2004 – Lytvyn V. Ukraina u pershomu povoiennomu desiatylitti (1946 – 1955) [Ukraine in the first post-war decade (1946 – 1955)]. K., 2004. 240 s. [in Ukrainian]

Lubko, 2002 – Lubko I. Sproby ahrarykh peretvoren M. Khrushchova ta yikh vplyv na ukrainske selo (1953 – 1964 rr.) [Attempts for agrarian reforms by M. Khrushchev and their influence on the Ukrainian village (1953 – 1964)]: Avtoref. dys... kand. ist. nauk: 07.00.01. Donets. nats. un-t. Donetsk, 2002. 19 s. [in Ukrainian]

Mykhailiuk, 1992 – Mykhailiuk V. Istoriografia rozvytku ahrarykh vidnosyn v Ukraini (70-ti – pochatok 90-kh rr.) [Historiography of the development of agrarian relations in Ukraine (70s – early 90's)]. K., 1992. 181 s. [in Ukrainian]

Nikolaiets, 2006 – Nikolaiets Yu. Pidhotovka kadriv dlia narodnoho hospodarstva v roky khrushchovskoi «vidlyhy» u vysvitleni vitchyznianskykh doslidnykiv [Training of personnel for the national economy during Khrushchev's «thaw» in the coverage of domestic researchers]. Ukrainyski selianyn. 2006. Vyp. 10. S. 80–84. [in Ukrainian]

Nikiliev, 2006 – Nikiliev O. Vyshcha silskohospodarska shkola Ukrainy v konteksti aharnoi polityky derzhav seredyny 1950-kh – seredyny 1960-kh rr. [The Higher Agricultural School of Ukraine in the context of the agrarian policy of the mid-1950s – the mid-1960s.]. Ukrainyski selianyn. 2006. Vyp. 10. S. 176–180. [in Ukrainian]

Rovchak, 2000 – Rovchak L. Mashynno-traktorni stantsii v Ukraini (50-ti rr.) [Machine-tractor stations in Ukraine (50-ies)]: Avtoref. dys... kand. ist. nauk: 07.00.01; Donets. nats. un-t. Donetsk, 2000. 19 s. [in Ukrainian]

Romaniuk, 2005 – Romaniuk I. Problemy silskoi shkoly Ukrainy v kintsi 50 – seredyni 60 rokov XX stolittia [Problems of the rural school of Ukraine in the late 50's – mid 60's of the twentieth century]. Ukrainyski selianyn. 2005. Vyp. 9. S. 76–77. [in Ukrainian]

Romaniuk, 2005 – Romaniuk I. Ukrainske selo v 50-ti – pershii polovyni 60-kh rr. XX stolittia [Ukrainian village in the 50's – the first half of the 1960's]. Vinnytsia, 2005. 256 s. [in Ukrainian]

Tievikova, 2009 – Tievikova O. Materialno-pobutovi umovy zhyttia ukrainsiv u konteksti doslidzhennia povsiakdennosti (1953–1964 rr.) [Material and living conditions of Ukrainians in the context of the study of everyday life (1953–1964)]. Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk. K., 2009. Vyp. 12. S. 244–252. [in Ukrainian]

Ukrainske selo u 20 – 90 rokakh XX stolittia (korotkyi istoryko-ekonomichni narys) [Ukrainian village in the 20 - 90 years of the twentieth century (short historical and economic essay)] / Za red. profesoriv L.Iu. Berenshteina, H. P. Myhryna, P. P. Panchenka [In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy]. K., 1998. 140 s. [in Ukrainian]

Fedorenko, 2008 – Fedorenko Ya. Rozvytok i osnovni problemy osvity u silskii mistsevosti v period khrushchovskoi «vidlyhy» [Development and main problems of education in rural areas during Khrushchev's «thaw»]. Ukrainskyi selianyn. 2008. Vyp. 11. S. 186–188. [in Ukrainian]

Chumak, 2009 – Chumak A.I. Doslidzhennia materialno-tekhnichnoho i kadrovoho zabezpechennia ukrainskoho sela «khrushchovskoi doby» v otsyntsi suchasnoi ukrainskoi istoriohrafii [Investigation of material and technical and personnel support of the Ukrainian village «Khrushchev period» in assessing contemporary Ukrainian historiography] // Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriia: Istorychni nauky. 2012. № 22(235). S. 47–56. [in Ukrainian]

Chumak, 2009 – Chumak A. I. Stanovlennia istorychnykh znan pro materialno-tekhnicne i kadrove zabezpechennia ukrainskoho sela u 1953 – 1964 rr. (na materialakh «Ukrainskoho istorychnoho zhurnalu») [Formation of historical knowledge about material and technical and personnel support of the Ukrainian village in 1953 – 1964 (on materials of the Ukrainian Historical Magazine)] // Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriia: Istorychni nauky. 2009. № 160–161. S. 86–91. [in Ukrainian]

Shevchenko, 2008 – Shevchenko L. Riven ta yakist zhyttia silskoho naseleння Ukrainy v roky khrushchovskoi «vidlyhy»: istoriohrafiiia problemy [The level and quality of life of the rural population of Ukraine during Khrushchev's «thaw»: historiography of the problem]. Ukrainskyi selianyn. 2008. Vyp. 11. S. 102–106. [in Ukrainian]

Iankovska, 2010 – Iankovska O. Sotsialna polityka derzhavy ochyma robitnykiv i selian [Social policy of the state through the eyes of the workers and peasants]. Povoienna Ukraina: narysy sotsialnoi istorii (druha polovyna 1940-kh – seredyna 1950-kh rr.) U 2-kh knykhakh, 3-kh chastynakh. Kn. 1, ch. 1–2 / Vidp. red. V. M. Danylenko. K., Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2010. S. 293–351. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 8.03.2018 р.